

روش شناختی ادراک منظر شهری در ارتباط با ذهنیات و خاطرات جمعی، مطالعه موردی محله تجریش

انوشه گوهری^{۱*}، هما ایرانی بیهبانی^۲، اسماعیل صالحی^۳

۱. فارغ التحصیل کارشناسی ارشد مهندسی طراحی محیط‌زیست، دانشکده محیط‌زیست، دانشگاه تهران

hirani@ut.ac.ir

۲. استاد گروه مهندسی طراحی محیط‌زیست، دانشکده محیط‌زیست، دانشگاه تهران

tehranssaleh@ut.ac.ir

۳. دانشیار گروه برنامه‌ریزی و مدیریت محیط‌زیست، دانشکده محیط‌زیست، دانشگاه تهران

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۴/۱۱/۲۰

تاریخ وصول مقاله: ۱۳۹۳/۴/۶

چکیده

تغییرات سریع شهرها اغلب با بی‌توجهی به نقش و ساختارهای محیطی و فرهنگی آن‌ها انجام گرفته است که علاوه بر تخریبات فیزیکی، خاطرات یکپارچه و پیوستگی منظر را نیز در معرض نابودی قرار داده است. در این میان منظر تاریخی شهر، به عنوان بستر خاطرات و امری که مانع این گسستگی می‌شود دارای ارزش است. این تحقیق به دنبال شناخت عناصر تداعی کننده خاطرات جمعی است که در حفظ و تقویت پیوستگی فرهنگی، تعلق خاطر به محل سکونت و فضاهای شهری مؤثر هستند؛ بنابراین اقدام به بررسی مؤلفه‌های خاطره جمعی مبتنی بر روش تحلیل کیفی منظر شده است. از روش کیفی تحلیل منظر (به عنوان محیط زندگی مردم) به بررسی مؤلفه‌های خاطره جمعی پرداخته و بر اساس تحلیل کمی، تعدادی عکس در اختیار جامعه نمونه قرار گرفت که با توجه به ادراک ذهنی افراد نسبت به تصاویر، امتیازهای به دست آمده نشانگر اهمیت عناصری است که خاطرات جمعی را در منظر تداعی کرده و بیشترین تأثیر را بر ادراک مردم می‌گذارند. این مؤلفه‌ها تشابهاتی را که در ذهنیات ساکنین یک محله نسبت به عناصر مختلف نقش بسته است استخراج کرده و کمک می‌کند تا نشانه‌هایی که سبب ارتقاء کیفیت منظر می‌گردند شناخته و حفاظت شوند.

کلیدواژه

خاطرات جمعی، منظر شهری، ادراک ذهنی، روش شناختی، تجریش

۱. سرآغاز

انسان، مقاومتی را در او برمی‌انگیزد که تمایل به کنترل و تسلط بر آن را در وی افزایش می‌دهد. مکانیزم‌های این کنترل نیاز به حفظ (نگهداری یا توقف زمان)، انباشت و فرافکنی را به وجود می‌آورد که خود را در حیات انسانی به مثابه مکانیسم‌هایی چون «خاطره»، «حافظه»، «به یاد سپاری»، «انباشت ذهنی»، «رؤیا»، «سناریوهای ذهنی»، «آرمان»، «آرزو» و ... متبلور می‌سازد. (فکوهی، ۱۳۸۳: ۲۵۴).

خاطرات جمعی امری است که در رابطه مستقیم با ساکنین محله و شهر قرار می‌گیرد. برای ایجاد یا حفظ خاطرات در شهر با توجه به قرارگیری سایت در مناطق مختلف رویکردهای متفاوتی مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این راستا زمان، حافظه تاریخی و اجتماعی، سنت‌ها، اسطوره‌ها، لایه‌های تاریخی، محل‌هایی که خاطره‌های ما در آن شکل می‌گیرند، بستر فرهنگی شهر و درک منظر به عنوان واقعیتی ذهنی اهمیت می‌یابند. زمان به رغم درک ناپذیری‌اش، برای

۲. سابقه تحقیق

در سال‌های اخیر منظر شهری از جهات گوناگون مورد توجه قرار گرفته است. از آنجایی که این امر با فرهنگ خاطره مردم و همچنین بستر شهر در ارتباط است با رویکردهای مختلفی مورد بحث و تحلیل قرار گرفته است. گوردن کالن^۱ و کوین لینچ^۲ دو تن از پیشگامان نظری در این زمینه هستند که در کتاب‌های "گزیده منظر شهری" و "سیمای شهر" به منظر شهری پرداخته‌اند. کالن در کتاب خود منظر را به این خاطر مفید می‌داند که خاطرات و تجربیات ما را به یاد می‌آورد، یعنی همان عکس‌العمل‌های احساسی درونی که وقتی ظهور کردند قادرند روند افکار ما را برهم بزنند (کالن، ۱۳۷۷). لینچ، پنج عامل سازنده فضاهای شهری را راه‌ها، لبه‌ها، محله‌ها، گره‌ها و نشانه‌ها می‌داند. ماری راجل بر این اعتقاد است که خواندن تاریخ یک محله می‌تواند به وسیله خواندن فضاهای خارج از بناهای تاریخی صورت بگیرد که این‌ها همه خاطرات یک سایت عمومی را تشکیل می‌دهند. در این راستا از دیدگاه راجل و سیلورمن^۳ مهم‌ترین مسئله این است که نشانه‌های تاریخی موجود در منظر شهری درک شود. آن‌ها بیشتر به عمل مشاهده در بحث یادآوری خاطرات فردی و جمعی اهمیت می‌دهند (Rachel et al. 2012). در جایی دیگر کرامتی خاطرات جمعی و فرهنگ را در نسبت مستقیم با پایداری قرار می‌دهد. از دیدگاه وی ماهیت پایداری ترکیب ابعاد اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی است که به خوبی نشان دهنده وابستگی قوی بین محیط‌زیست و مردم می‌باشد. به همین جهت حفاظت از محیط‌زیست شهری پایدار را با رویکرد غیرمادی/ اجتماعی مورد بررسی قرار می‌دهد که ابزار دستیابی به آن را خاطره جمعی می‌داند دسر واقع بر روی ماهیت اجتماعی خاطره و حفظ آن تمرکز می‌کند (Keramati. 2011). از طرفی دیگر در این زمینه چوکور^۴ بیشتر بر کیفیت ارزیابی منظر تأکید دارد و همین‌طور مشارکت استفاده‌کنندگان از فضا. در واقع وی بر این عقیده است که امکان به دست آمدن مناظر شهری دل‌انگیز

مسئله‌ای که مطرح می‌شود این است که چطور می‌توان اهمیت خاطره جمعی در کیفیت زیستی، فیزیکی و منظر شهر را از طریق طراحی منظر مطرح ساخت. در برخی موارد نیاز به مشاهده و برخورد نزدیک با سایت، ساکنین محل و مصاحبه و در مواردی با توجه به تاریخ شهر ابزار پالیمستی مورد استفاده است. هر فضایی از شهر که واقعه‌ای در آن رخ داده و حتی تمام نشانه‌ها و عناصر تشکیل دهنده فضاهای شهری، مکان انباشت خاطره‌های جمعی ما هستند (حبیبی، ۱۳۷۸). آنچه در اینجا حائز اهمیت است شناخت عناصر، نشانه‌ها و معیارهای تداعی کننده خاطرات جمعی می‌باشد که با استفاده و بهره‌گیری از آن‌ها در طراحی منظر شهری می‌توان هویت، حس مکان، تعلق خاطر به محل سکونت و فضاهای شهری را حفظ کرد، تقویت ساخت یا به وجود آورد.

محیط فیزیکی شهر به عنوان منبع و نشانه‌های تصاویر ذهنی و خاطرات به صورت برجسته‌ای شکل پذیر است و هر فرد با توجه به خاطراتی که از منظر شهری دارد نسبت به آن حس تعلق پیدا می‌کند (Kincaid. 2005)؛ بنابراین شناخت عواملی که منجر به ایجاد خاطرات و ارتباط مناظر شهری با ادراکات ذهنی می‌گردند امری ضروری است که عدم توجه به آن منجر به گسست فرهنگی می‌شود. رابطه‌ای که بین ادراکات ذهنی به عنوان امری ثابت و ساختار فیزیکی شهری به عنوان امری متغیر وجود دارد بستری متعادل بین شهر و خاطره جمعی ایجاد می‌کند که سبب حضور مردم در آن می‌شود؛ بنابراین منظر شهری به عنوان بستری برای شکل‌گیری خاطرات جمعی و ادراکات ذهنی استفاده‌کنندگان از آن عمل می‌کند (Rachel et al. 2012). آنچه مهم است شناخت عوامل ایجاد کننده خاطرات جمعی و ماندگاری آن در عرصه‌های محیطی است و اینکه آیا استفاده و بهره‌گیری از آن‌ها در طراحی مناظر شهری می‌تواند در حفظ و تقویت پیوستگی فرهنگی، تعلق خاطر به محل سکونت و فضاهای شهری مؤثر باشد و سبب ارتقاء کیفیت مناظر شهری گردد؟

در این راستا هالبواکس، گوردن کالن، راجل گولد و سیلورمن، کین کید و اندرو، هویسن، پل اشتانگل، جفری کی، کوین لینچ از جمله افرادی می‌باشند که در زمینه‌های مختلف در رابطه با منظر شهری کار کرده‌اند. مناظر از طریق فعالیت‌های انسانی، ادراکات و عملکردهایشان قابل درک هستند (Norman, 2011). به طور کل منظر ممکن است به معنای مطالعه هر چیزی باشد در ارتباط با شکل ظاهری و یا تجسم و تجربه یک فضا یا بستر محیطی (Francis, 2012) که در این راستا مناظر شهری به عنوان یک بستر این تجربه را در اختیار استفاده کنندگان خود قرار می‌دهند. مناطقی از شهر که تاریخ بر آن‌ها گذشته است خاطره شهر را تشکیل می‌دهند و در واقع مناظر کلی آن‌ها یک دوره تاریخی خاص را به نمایش در می‌آورند به همین جهت حفاظت از این مناطق و عناصر تشکیل دهنده آن‌ها دارای ارزش و اهمیت است (Jinghui, 2012).

از دیدگاه گوردن کالن منظر شهری می‌تواند مجموعه متنوعی از مناظر باشد: برزنده، ناشیانه، شاخص، ملال‌آور، پذیرا، بدشکل و رنگ و وارنگ. برای انسان در خیابان زمینه آشنای روزمره از زندگی ممکن است منجر به اظهار نظر دو پهلو و یا آشکار از دوست داشتن و یا نداشتن آن گردد. گرچه منظر شهری هیچ‌وقت کامل نبوده و نخواهد بود، ولی پهلوی هم‌گذاری اجزای سازنده آن، ساختمان‌ها، خیابان‌ها و فضاهایی که در فرم و شکل فضائی آن مؤثر هستند، به‌مثابه جمله‌ای است که دارای ساختار علمی بوده و معنی کامل وقتی از آن استنتاج می‌شود که قواعد و ارتباط لازم بین کلمات مراعات شده باشد. وی معتقد است منظر به این خاطر مفید است که خاطرات و تجربیات ما را به یاد می‌آورد، یعنی همان عکس‌العمل‌های احساسی درونی که وقتی ظهور کردند قادرند روند افکار ما را برهم بزنند (کالن، ۱۳۷۷). البته این را نباید از یاد برد که نگاه برخی متخصصین چون کالن به منظر شهری به نوعی عینی می‌باشد. از دیدگاه فرح حبیب منظر شهری بخشی از شکل شهر است که ناظر آن را دریافت می‌کند. در واقع منظری که بتواند تصویر واضحی از خود به جا بگذارد، می‌تواند نقشی اجتماعی نیز داشته باشد؛ چرا که به مردم کمک می‌کند بدانند در کجا هستند و در نتیجه محیط را خوانده، به نحوه مطلوب‌تری فعالیت‌هایشان را تنظیم کنند و حتی می‌تواند خاطرات جمعی و ارتباطات گروهی را افزایش دهد (حبیب، ۱۳۸۵). از طرفی این

زیبا و با کیفیت محیط زیستی بالا در صورتی وجود دارد که برای ساخته شدنشان به عنوان سمبل سلیقه و خواست مردم در خلاقیت‌های جدید محیط زیستی و برنامه‌های بازسازی و ارتقاء جامعه مسکونی تلاش شود (Chokor, 1990). بلنگر^۵ و انوک^۶ نیز در تحقیقات خود، بر وجود نشانه‌های خاص در منظر شهر تأکید می‌کنند. به طور مثال یافتن مفاهیم در مناطق و محله‌های مختلف، استراتژی ساخت بناها و یادبودهای تاریخی و در عین حال در رابطه قرار گرفتن با زندگی نمادین و مادی شهر. از دیدگاه آنان مکان‌هایی به عنوان محله‌های تاریخی، آبنماها، بناهای تاریخی و ساختمان‌ها می‌توانند مملوء از نشانه‌ها باشند و به "مکان‌های خاطره" تبدیل شوند که می‌تواند برای روایت هویت مدنی، ارزش‌های مشترک و امید به آینده، شیوه‌ای خاطره‌ای باشد. آن‌ها همچنین به نقش دولت‌ها در ایجاد، حفظ و همچنین سازماندهی مجدد خاطرات جمعی اشاره می‌کنند و اینکه وجود چهارچوبی در این راستا به حفظ این خاطرات کمک می‌کند (Belanger, 2002).

با این حال به علت جدید بودن بحث خاطره جمعی، در ایران موضوعاتی با چنین عناوینی کمتر مورد بحث قرار گرفته است. هنگامی که خاطره جمعی در رابطه با منظر شهری قرار می‌گیرد تبدیل به موضوعی می‌شود که در ارتباط مستقیم با مفاهیمی چون ادراکات ذهنی، هویت، حس مکان و پیشینه تاریخی شهر قرار می‌گیرد. در بعضی نمونه‌های داخلی دقت بیشتری بر روی هویت بخشی شهرهای جدید صورت گرفته است که مهم‌ترین اصل را ایجاد ارتباط و برقراری یکپارچگی بین شهر و بستر شهر بشمار آورده‌اند اما نقش خاطره جمعی و آنچه در ذهن مردم از گذشته تاکنون باقیمانده هنوز کم‌رنگ است. اهمیت مسئله اینجا نمایان می‌شود که دریابیم خاطره جمعی و توجه به ادراکات ذهنی در ایجاد منظر شهری مطلوب چه نقش مهمی ایفا می‌کند.

۳. مبانی نظری تحقیق

تعاریف منظر شهری

در رابطه با شناخت عوامل مؤثر بر منظر شهری و خاطراتی که در آن شکل می‌گیرند متخصصان بسیاری نقد و تحلیل داشته‌اند.

ادراکات هستند که منظر را شکل می‌دهند و در واقع از طریق حواس ما پیام‌ها را منتقل می‌کنند (Cottet et al. 2010)

ارتباط منظر شهری و خاطرات جمعی

راچل گولد بین منظر شهری و خاطرات ارتباط تنگاتنگی برقرار می‌کند. از دیدگاه او خاطره فردی و جمعی، شهری را تشکیل می‌دهند که ما در آن زندگی و از آن بازدید می‌کنیم. به بیانی دیگر برای مردم محلی، یادبودها تعریف خصوصیات فرهنگ و میراث آنها است (Rachel et al. 2012). از طرفی دیگر کین کید و اندرو تغییرات شهرها را بازتابی از خاطرات می‌دانند، حال چه آنهایی که به دست آمده و چه آنهایی که از دست رفته. آنها در واقع به ارتباط میان خاطره، تاریخچه و نوسازی شهر می‌پردازند و خاطرات شهر را برگرفته از داستان سن افراد می‌دانند (Kincaid. 2005). از دیدگاه هویسن^۷ نیز بررسی تعامل شهر در ارتباط با گذشته‌اش برای ساخت هویت شهری ضروری است و می‌توان گفت خاطره حاصل دستکاری گذشته از طریق فرآیند انتخاب است (Huysen. 1997). در بحث خاطرات و فضاهای شهری پل اشتانگل^۸ بر این عقیده است که خاطرات تاریخی زمین در فضاهای عمومی شکل بخصوصی را برای زندگی روزمره ارائه می‌دهند که وی از آنها به "خاطره بومی"^۹ یاد می‌کند (Stangl. 2008). از طرفی دیگر جفری کی^{۱۰} بحث حافظه اجتماعی را مطرح می‌سازد، آن را به بخشی از دانش رشته جامعه‌شناسی محدود می‌کند و به‌طور گسترده آن را ساختار پیوند دهنده جوامع گسترده می‌داند. او این امر را به عنوان مجموعه‌های خاصی مثل سنت، اسطوره یا هویت می‌بیند که همانند بزرگداشت‌ها، بناهای یادبود و شکل‌های عمومی عمل می‌کند (Jeffrey et al. 2012). حبیبی نیز در رابطه با خاطره تعریفی ارائه می‌دهد که به ذهن ما و فضایی که خاطره در آن نقش می‌بندد برمی‌گردد. وی بیان می‌دارد ذهن محل انباشت خاطره‌هاست، آن چه در ذهن باقی می‌ماند، فضایی است که واقعه یا حادثه در آن رخ داده است، فضایی خالی از ماده ولی مملو از صورت (حبیبی، ۱۳۷۸). در جایی

دیگر هالبواکس^{۱۱} جامعه‌شناس معروف فرانسوی برای اولین بار مفهوم خاطره جمعی را مطرح می‌کند. از دیدگاه وی آنچه سبب می‌گردد تا یک جامعه در طول تاریخ احساس وحدت کند خاطره جمعی است. همین امر سبب می‌شود تا نسل‌های مختلف نسبت به یک جامعه احساس وابستگی کنند (خسرو خاور، ۱۳۸۳). حبیبی در جایی دیگر به نقل از خورخه لویس بورخس^{۱۲} بیان می‌دارد که واقعه و حادثه‌ای که در فضا رخ داده بر در و دیوار و خلاء این فضا نقش داشته و برای ما تبدیل به خاطره جمعی شده است (حبیبی، ۱۳۸۳). به هنگام واقعه و به خصوص پس از آن، فضایی که حادثه در آن رخ داده است، فضایی آشنا می‌شود و بنا به شدت واقعه و تأثیر آن، فضا صحنه آرای می‌گردد، اشیاء در آن جان می‌گیرند و انسان‌ها در آن نقش می‌یابند. (حبیبی، ۱۳۷۸).

عناصر تشکیل دهنده منظر شهری در ارتباط با ذهنیات

بنابر مطالعات انجام شده، در ارتباط با ادراک ذهنی عناصری در منظر شهری وجود دارد که به طور کلی می‌توان آنها را به دو دسته ملموس و ناملموس تقسیم بندی کرد. عناصر طبیعی، مصنوعی و مکان‌های عمومی در دسته ملموس قرار می‌گیرند و آنچه در طول زمان در ذهن افراد نقش می‌بندد همچون وقایع و حوادث در دسته ناملموس جای می‌گیرند (نمودار ۱). این عناصر سبب تداعی شدن خاطرات می‌شوند، از جمله عناصر طبیعی، مصنوعی، فضاهای شهری، درک و ذهنیت افراد از فضا، وقایع و حوادثی که رخ می‌دهد، زمان، هویت، فرهنگ، تاریخ، مقدسات و نشانه‌ها و همچنین عناصر فیزیکی و محیطی که به وسیله حواس انسان، مستقیماً قابل ادراک هستند (Philip. 2014). درکی که هر فرد از محیط اطراف خود دارد بدون در نظر گرفتن عامل زمان، به عناصر تشکیل دهنده محیط، بستگی دارد. این عناصر که شامل عناصر محیط طبیعی و عناصر انسان ساخت می‌باشند، از طریق مشخصات فرم، جنس، ابعاد، رنگ، بو، بافت و

احمدی، ۱۳۹۰). نشانه‌شناسی با دریافت رمزگان زیباشناختی، اجتماعی و فرهنگی هر طرح، مفاهیم مستتر در آن را بازشناخته و ایده‌های برآمده از رمزگان معماری را هدایت کرده و لایه‌های درونی و پنهان طرح را تأویل و مکشوف می‌گرداند (دباغ و مختابادامری، ۱۳۸۹). از طرفی دیگر درک منظر شهری، فرآیندی ذهنی است که از طریق ارتباط انسان و فضای پیرامون او انجام می‌گیرد. انسان، پیام‌های حسی محیط را دریافت کرده و تصویری از محیط در ذهن خود به وجود می‌آورد. یکی از عوامل مؤثر در شکل‌گیری این تصویر، خاطرات فردی یا جمعی از محیط است. فضاهای خاطره‌انگیز فضاهایی هستند که انسان قبلاً آن‌ها را تجربه کرده و با آن‌ها آشنایی دارد. (حبیبی، ۱۳۸۳). هنگامی که صحبت از ارتباط منظر شهری و ادراکات ذهنی^{۱۳}

پیش می‌آید نیازمند شناسایی عواملی هستیم که سبب می‌شوند تا چیزی در ذهن استفاده‌کنندگان از فضا نقش ببندد. گذر زمان، مناظر تاریخی، فضاهای عمومی، وقایع و رویدادها و نشانه‌ها از آن جمله هستند. به طور کل در جریان شکل‌گیری شهرها و در طول تاریخ، مناظری به وجود می‌آیند که در پیوند با خاطرات مردم هستند و در ذهن ساکنین شهر از محیط سکونتشان باقی می‌ماند (ر. ک. لینچ، ۱۳۷۴). مامفورد نیز بر ارتباط میان زمان و فضای شهری تأکید می‌کند، شهرهایی که محصول زمان هستند. در این میان نه تنها یادبودها و ساختمان‌ها، بلکه قطعات رفتارهای اجتماعی، سنت‌ها و رسومات و فعالیت‌های شاخص نیز می‌توانند در محیط شهری باقیمانده و مشاهده شوند (سلطانی، ۱۳۹۲).

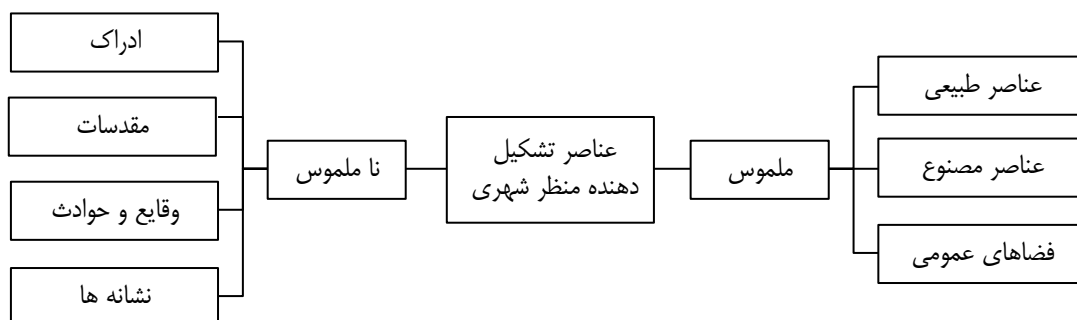
درک از فضا خود را در سازمان یافتگی‌های متفاوت آن متبلور می‌سازد که بنا بر هر فرهنگ و حتی خرده فرهنگ می‌تواند از تنوع بالایی برخوردار باشد. با این همه هر نوع سازمان‌یافتگی، نوعی نظم را در خود دارد. این نظم می‌تواند ریشه در باورهایی نمادین و اسطوره‌ای، دینی و غیره داشته باشد اما به هر سو، همواره وجود دارد. انسان‌ها در فضا حرکت می‌کنند و با این حرکت خود، در آن فضا معنا می‌آفرینند؛ اجزای فضا را به نشانه‌های معناداری برای خود تبدیل می‌کنند و یا نشانه‌هایی از بیرون بر فضا می‌افزایند.

صوت، ویژگی‌های محیط را به فرد القا می‌کند. یکی از ابعاد منظر شهری، عینی بودن آن است که به‌واسطه کیفیت ظهور عوامل فیزیکی محیط، موجودیت یافته اما این بُعد تدریجاً به‌واسطه حضور در شرایط تاریخی و تکرار شدن در مقابل گروه انسان‌های ادراک‌کننده آن، واجد نوعی وجود ذهنی گشته و به عنصر مشترک پیوند دهنده افراد جامعه بدل می‌گردد (گلکار، ۱۳۸۵: ۴۵). در جایی دیگر از دیدگاه شارون محیط فیزیکی شهر به عنوان منبع و نشانه‌های تصاویر، خاطرات و تعلقات به صورت برجسته‌ای شکل‌پذیر است و تجربیات منحصر به فردی را کارگردانی می‌کند (Sharon, 1997). از دیگر عناصر مهم چیزی است که احساس تعلق و هویت به یک جامعه را در درون فرد به وجود می‌آورد پدیده‌ای که کاملاً ارادی نیست و بعد غیرارادی دارد، پدیده‌ای که در طول زمان و در طول زندگی فرد به او القا شده و این را در او درونی می‌کند. از طرفی فضای شهری بستری است که واقعه‌ها و حوادث در آن رخ می‌دهند و سبب می‌گردند تا خاطره شکل بگیرد (حبیبی، ۱۳۸۷: ۱۶). در واقع منظر شهری نیازمند مطالعه و به‌کارگیری فرهنگ و هویت به ارث برده از گذشته است (Junjira, 2012). یک خاطره واضح و روشن، مستقیماً به یک مکان مشخص مربوط می‌شود (میرمقتدایی، ۱۳۸۸). در این میان به مورد دیگری که می‌توان اشاره کرد آیین‌های جمعی است. آیین‌های جمعی اثری عمیق بر ساکنین شهر برجا می‌گذارند و به تقویت حس همبستگی و تعلق مکان منجر می‌شوند (امین‌زاده، ۱۳۸۶). در عین حال یکی دیگر از عناصر اساسی در منظر شهری به مناطق تاریخی برمی‌گردد که خاطرات گذشته از طریق آن‌ها بازگو می‌شود (Jinghui, 2012).

یکی دیگر از عواملی که در مناظر شهری تداعی‌کننده خاطرات هستند نشانه‌ها می‌باشند. نشانه بیانگر چیزی غیر از خود است، می‌تواند طبیعی باشد یا قراردادی (احمدی، ۱۳۷۰). نشانه‌شناسی «مناظرهای فرهنگی» یکی از راه‌های کشف و فهم معنا در محیط زندگی انسان است (عقیلی و

زندگی روزمره ما. تغییر بازیگران، تغییر موقعیت‌ها، تغییر عملکردها، ارزش‌ها، نوع معیشت و روابط همگی بر تغییر فضای تولید شده اثر می‌گذارند (فکوهی، ۱۳۸۳).

هانری لوفور فضا را نه یک پدیده طبیعی بلکه یک تمامیت تاریخی و یک تولید اجتماعی می‌داند. در واقع فضا از یک سو تجربه حافظه تاریخی ما است و از سوی دیگر تجربه

نمودار ۱. عوامل مؤثر بر ادراک منظر شهری در ارتباط با ذهنیات

مأخذ: نویسندگان

خوش تغییراتی گشته است که در خلال این تغییرات برخی از عناصر شاخص به صورت مشخص در فضا باقی مانده و برخی دیگر را تنها در ذهن ساکنین می‌توان جست‌وجو کرد. جامعه هدف افرادی بالغ در نظر گرفته شد که حداقل یک نسل را در محله تجریش زندگی کرده باشند. در این راستا از طریق تجزیه و تحلیل نتایج حاصل از مصاحبه دیاگرام ذهنی از عناصر و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر ادراک ذهنی در شمیران به دست آمد (نمودار ۲). بسته به شرایط زمانی و مکانی که یک فرد در آن زندگی می‌کند، مؤلفه‌های خاصی حائز اهمیت می‌باشند که وجود آن‌ها می‌تواند سبب ماندگاری خاطرات گردد و در پی آن تعلق به مکان، شکل‌گیری خاطرات جدید و پیوستگی فرهنگی صورت گیرد. بر این اساس برای آنکه بتوان تأثیر خاطرات جمعی را در معنا بخشی منظر شهری مورد بررسی قرارداد باید چندین محور اصلی (روابط اجتماعی، ریشه‌دار بودن، تعلق خاطر، عناصر اثرگذار) مدنظر قرار گیرد (جدول ۱). از این طریق و با توجه به مؤلفه‌های تشکیل دهنده هر کدام از محورها ذهنیت ساکنین نسبت به فضاها و آنچه از نظر آن‌ها با توجه به خاطرات جمعیشان از فضا درک می‌شود استخراج می‌شود که می‌تواند در طراحی به عنوان الگویی

۴. مواد و روش بررسی

تجزیه و ادراک منظر به کمک تمامی حواس انسان صورت می‌گیرد. در رابطه با تحلیل منظر دو رویکرد توصیفی و ادراکی وجود دارد. در این تحقیق تأکید بر تحلیل منظر بر اساس ساختارهای ذهنی افراد می‌باشد که بر همین اساس از روش تحلیل ادراکات ذهنی استفاده شده است. از آنجا که سنجش ادراک کاربران محیط تحقیقی پیمایش^{۱۴} است و با در نظر گرفتن این امر که ادراک محیط بحثی پیچیده است که با مجموعه حواس فرد (بینایی، شنوایی، بویایی، لامسه و حتی چشایی) در ارتباط است، روش میدانی مصاحبه جهت جمع‌آوری اطلاعات انتخاب شد. با استفاده از این روش می‌توان راجع به تفکر فرد نسبت به مناظری خاص اطلاعات به دست آورد و ذهنیات فرد را مورد سنجش قرارداد. در جهت دستیابی به آنچه از گذشته در ذهن استفاده‌کنندگان از فضا باقی مانده مصاحبه‌ای صورت گرفت. روش نمونه‌گیری گلوله برفی است که با استفاده از نرم‌افزار Design Expert تعداد نمونه‌های لازم جهت آزمایش با توجه به تعداد پارامترهای مورد بررسی به دست می‌آید و جامعه آماری شامل ۳۰ نفر از ساکنین قدیمی محل انتخاب شد که از زمان کودکی در آنجا زندگی کرده‌اند بدین علت که محله تجریش در گذر زمان دست

معیارهایی در نظر گرفته شده که در زیر توضیح داده شده است. شکل ۲: وجود رودخانه و باغ‌های قدیمی در کنار یکدیگر. همچنین وجود تغییر ارتفاع و پستی و بلندی در منظر. شکل ۳: کوچه باغ‌های قدیمی همراه با درختانی با چترهای وسیع و سایه انداز. شکل ۴: فضاهای جمعی که در گذر زمان توسط ساکنان محلی ساخته شده است و مکانی برای رویدادهای مذهبی و اجتماعی می‌باشد. شکل ۵: ردپای به جا مانده از باغ‌های قدیمی در کنار برج‌های ساخته شده. شکل ۶: باغی که در طول زمان محل رخداد وقایع گوناگون بوده و استفاده‌های گوناگون داشته است. به همین جهت چندین نسل را با خاطرات گوناگون از سر گذرانده. شکل ۷: خیابانی که چه به لحاظ تاریخی و چه زیبایی شناسی مورد توجه می‌باشد و به دلیل نوع خاص پوشش گیاهی و منظر آن مانند نشانه‌ای عمل می‌کند.

مناسب بکار رود. به این منظور، ۶ عکس (شکل ۲ تا ۷) از فضاهایی که در خاطرات جمعی مردم از گذشته تاکنون نقش داشته‌اند تهیه شد و در اختیار جامعه نمونه قرار گرفت که به علت جلوگیری از تأثیرگذاری رنگ بر روی ادراک از تصاویر سیاه و سفید استفاده می‌گردد، بدین منظور که تنها با توجه به ادراکی که از فضا دارند به سؤال‌ها پاسخ داده شود (Chokor. 1990; Kaplan. 2007) و از آن‌ها خواسته شد تا با توجه به مؤلفه‌های ارائه شده برای هر عکس، به آن منظر امتیاز دهند (امتیاز ۱= بسیار مخالفم، ۲= مخالفم، ۳= نظری ندارم، ۴= موافقم، ۵= بسیار موافقم).

بر اساس شاهدهایی که به عنوان ردپایی از دوران گذشته در محل باقی مانده بودند با توجه به عواملی که در امر خاطره جمعی تأثیرگذار هستند برای انتخاب هر عکس

جدول ۱. محورهای پیوند دهنده خاطرات جمعی و ادراکات ذهنی

مؤلفه‌ها	محورها
باغ‌های قدیمی در زیبایی و خاطره‌انگیزی این منظر اثرگذار هستند	عناصر اثر گذار
ساخت و سازهای قدیمی در زیبایی و خاطره‌انگیزی این منظر اثرگذار هستند	
خیابان و پوشش گیاهی آن در زیبایی و خاطره‌انگیزی این منظر اثرگذار هستند	
خانه‌ها و کوچه باغ‌های قدیمی در زیبایی و خاطره‌انگیزی این منظر اثرگذار هستند	تعلق خاطر
رودخانه در زیبایی و خاطره‌انگیزی منظر اثرگذار است	
تغییر سطح زمین در زیبایی منظر اثر گذار است	
من چنین منظری را به منظرهای دیگر در سطح شهر ترجیح می‌دهم	ریشه‌دار بودن
وقتی به این منظر نگاه می‌کنم احساس شادی به من دست می‌دهد.	
این منظر برای من یادآور خاطرات زیادی می‌باشد	
وقتی از این محیط دور می‌شوم دلم برای چنین مناظری تنگ می‌شود	روابط اجتماعی
در این فضا احساس راحتی می‌کنم چون خودم هستم	
اصل و نسب من اینجا است	
این منطقه برای من مهم است برای اینکه خانواده‌ام اهل اینجا هستند	روابط اجتماعی
معیشت و کار من وابسته به این منطقه است	
من برای آنچه در آینده بر سر این منظر خواهد آمد اهمیت قائم	
من احساس می‌کنم جزئی از این جامعه محلی هستم	روابط اجتماعی
در آینده نزدیک تصمیم ندارم که این منطقه را ترک کنم	

مأخذ: (Soini.k et.al. 2011)

شکل ۳. باغ های مقصودبک در مسیر رودخانه.

مأخذ: نویسندگان

شکل ۲. رودخانه مقصودبک.

مأخذ: نویسندگان

شکل ۵. باغ آرزو.

مأخذ: نویسندگان

شکل ۴. تکیه بالای تجریش.

مأخذ: نویسندگان

شکل ۷. باغ فردوس.

مأخذ: نویسندگان

شکل ۶. خیابان ولیعصر.

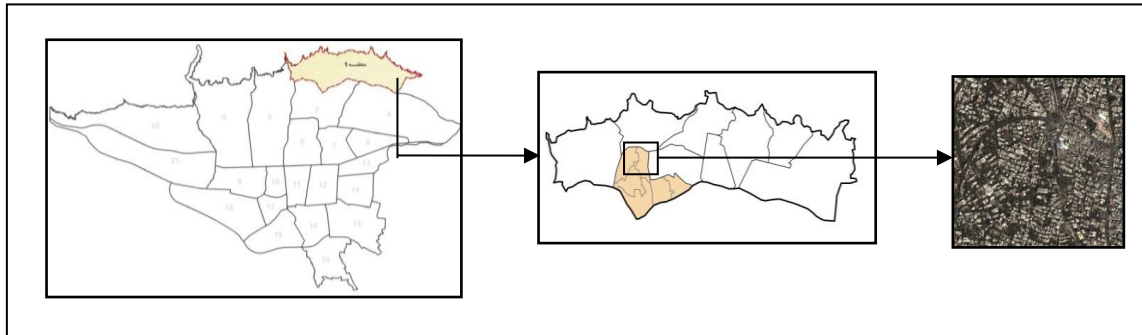
مأخذ: نویسندگان

مقیاس خورد، محله تجریش مورد تحلیل منظر قرار گرفته است. وجود باغات، قنات‌ها، رودخانه و نزدیکی به کوهپایه باعث شده که شمیران از دیرباز به عنوان ییلاقات تهران مطرح شود، بر اساس این ویژگی‌ها و تاریخی که در دوران مختلف بر این محدوده گذشته است، سایت مورد نظر انتخاب گردید (شکل ۸).

۵. محدوده مورد مطالعه

محدوده منطقه یک از شمال به خط ارتفاعی ۱۸۰۰ متر، از جنوب به بزرگراه‌های مدرس، صدر، چمران و بابایی، از شرق به جاده لشکرک و پارک جنگلی قوچک و از غرب به رودخانه درکه منتهی می‌شود. این منطقه با توجه به موقعیت استقرار در اراضی کوهپایه‌ای البرز مرکزی از قابلیت و توان طبیعی کم‌نظیری برخوردار می‌باشد. در

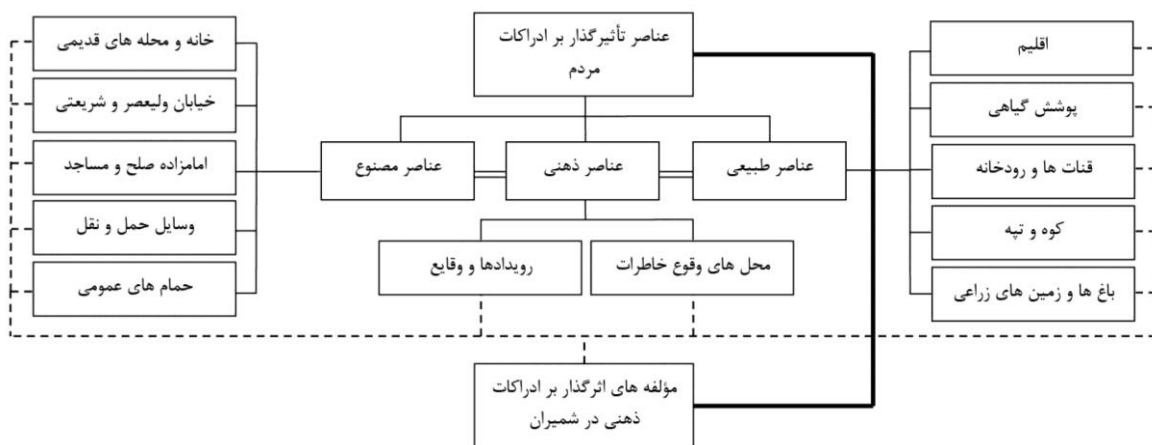
شکل ۸. موقعیت استقرار محله تجریش در منطقه ۱ شهر تهران

مأخذ: نویسندگان

آن دسته از عناصر که در طول زمان دچار تغییرات بسیار شده‌اند. در ادامه با توجه به نقشه ذهنی حاصل از ادراک ساکنین (شکل ۸) و نتایج به دست آمده از امتیازدهی به مناظر (شکل ۲ تا ۷) میزان تأثیرگذاری هریک از محورها و مؤلفه‌ها بر ادراک ذهنی در منظر شهری محله تجریش به دست آمد (جدول ۲).

نتایج

با توجه به مطالعات انجام شده و اطلاعات به دست آمده از مصاحبه با جامعه نمونه برای ساکنین محله تجریش یک دیاگرام ذهنی به دست آمد (نمودار ۲) که در واقع نشان می‌دهد در منظر شهری عناصر طبیعی، مصنوع و ذهنی هر یک به گونه‌ای خاص و به صورتی ملموس یا ناملموس ادراک می‌شوند و تأثیراتی ماندگار بر ذهن افراد می‌گذارند که تبلور آن را در عناصر فضایی محیط می‌توان یافت حتی

نمودار ۲. دیاگرام ذهنی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر ادراک ذهنی در شمیران

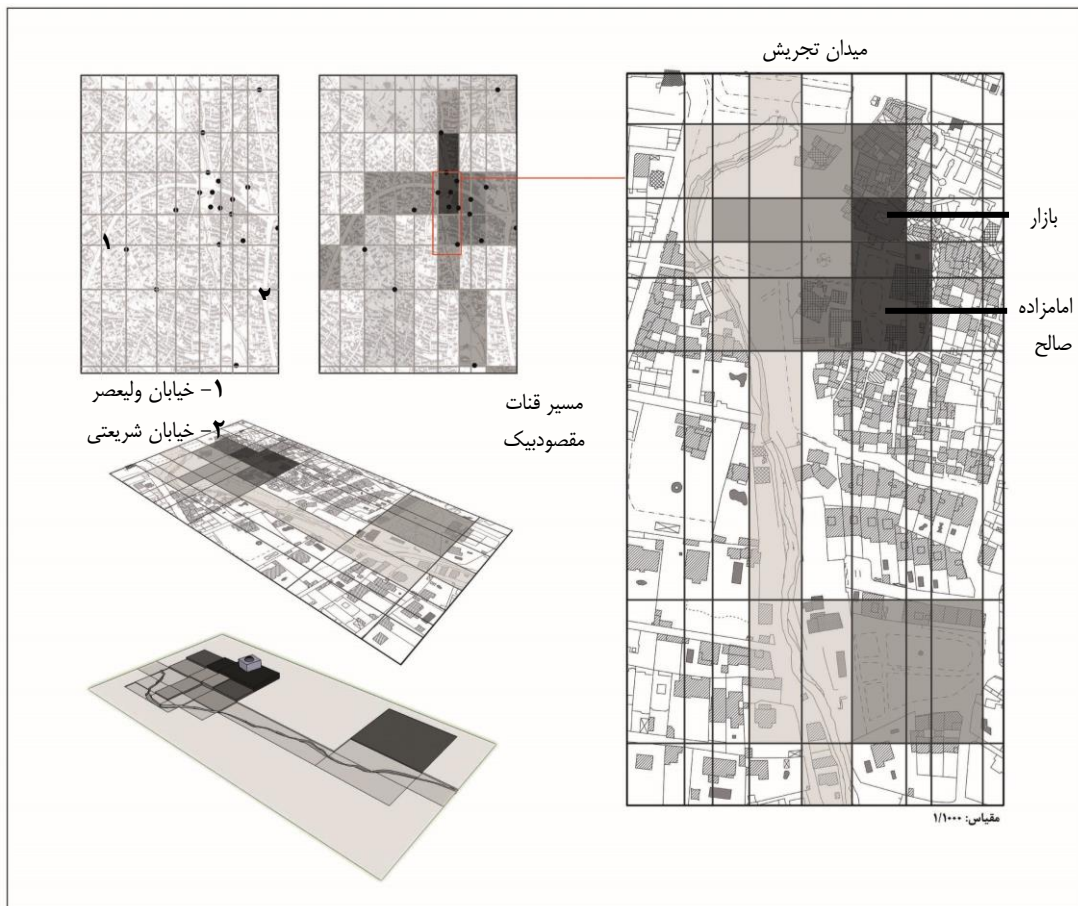
مأخذ: نویسندگان

باقی‌مانده‌اند شامل درختان چنار، درختان میوه، بو و عطرهای برگرفته از طبیعت، آب و طراوت آن، امامزاده صالح، تکیه بالا و پایین تجریش، قنات‌های قدیمی است. این عناصر شبکه‌ای ذهنی از ادراک مردم نسبت به محیط و

به کمک مؤلفه‌های بیان‌کننده خاطرات جمعی می‌توان به ارتباطی اجتماعی بین فرهنگ و محیط و منظر، در زمان حال دست یافت. بر اساس ادراکات ذهنی عناصر اصلی‌ای که در منظر شمیران (محله تجریش) در ذهنیات

نقشه ذهنی^{۱۵} کمک می‌کند تا نقاط دارای اهمیت بیشتر و همین‌طور ارتباطات بین آن‌ها شناسایی شود که این نقاط و ارتباطات سبب می‌شوند تا به شبکه‌ای از خاطرات دست یابیم. بدین منظور بر اساس تراکم نقاط بر روی نقشه، بسترهای به وجود آمده از تقاطع خطوط، با ترکیب بندی رنگ طوسی از پررنگ به کمرنگ نشان داده شده است که رنگ تیره‌تر نشان دهنده تراکم بیشتر نشانه‌ها و نقاط خاطره‌انگیز در آن بستر است.

منظر زندگی خود ایجاد می‌کنند که در طی سال‌ها حتی اگر نشانه‌ای عینی از آن عناصر باقی نمانده باشد خاطراتش به صورت ذهنی دارای ارزش می‌باشد. هر جا نشانه‌هایی از خاطرات باقی است به عنوان نقاطی شاخص (نقاط سیاه رنگ) برگزیده می‌شود که ارتباط این نقاط با یکدیگر شبکه‌ای ارتباطی به وجود می‌آورد که از طریق آن گذرها و بسترهای خاطرات شکل می‌گیرند و خطوطی اولیه و برگرفته از ذهنیات به دست می‌دهند که این روند در شکل ۹ قابل مشاهده است.

شکل ۹. نقشه ذهنی از ادراک ذهنی در شمیران - محله تجریش

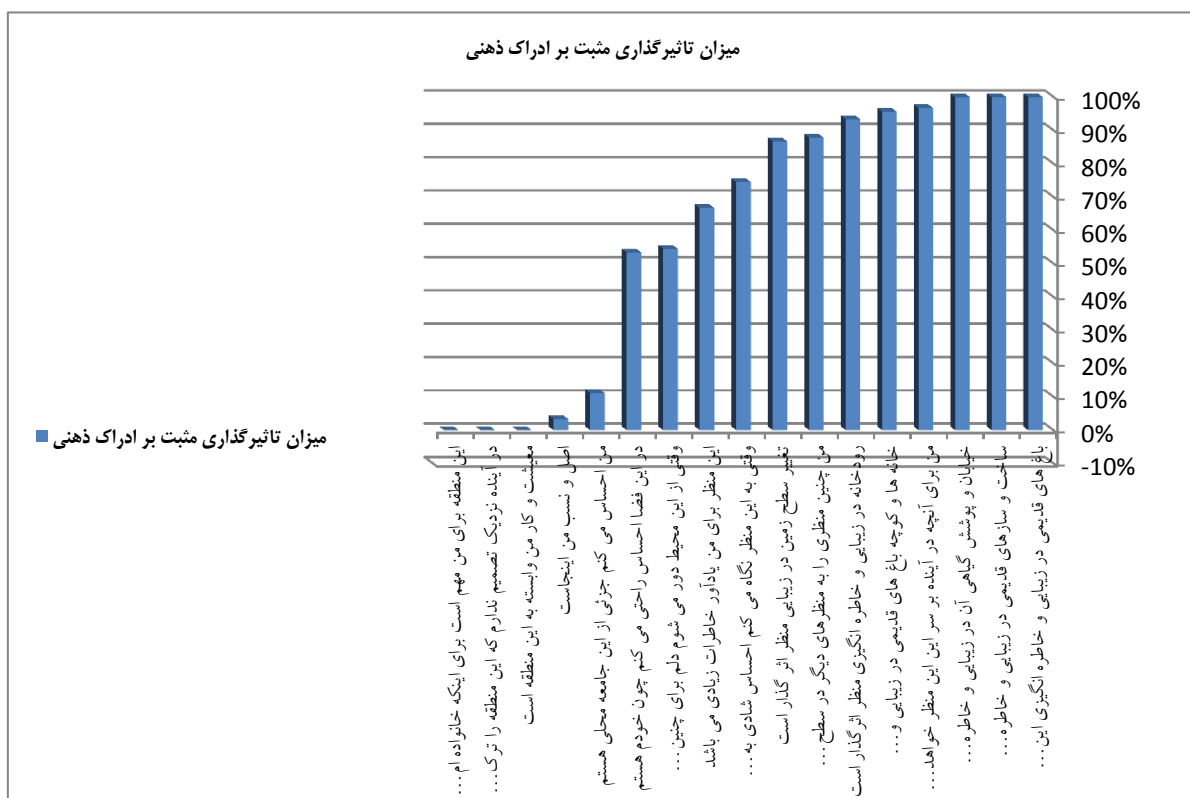
مأخذ: نویسندگان

جدول ۲. مؤلفه‌ها و میزان تأثیرگذاری آن‌ها بر ادراک ذهنی در منظر شهری

میزان تأثیرگذاری مثبت بر ادراک ذهنی	میانگین ترجیحات مردمی بر اساس ادراکات ذهنی					مؤلفه‌ها	محور
	امتیاز ۵ بسیار موافقم	امتیاز ۴ موافقم	امتیاز ۳ نظری ندارم	امتیاز ۲ مخالفم	امتیاز ۱ بسیار مخالفم		
٪۱۰۰	٪۵۰	٪۵۰	٪۰	٪۰	٪۰	باغ‌های قدیمی در زیبایی و خاطره‌انگیزی این منظر اثرگذار هستند	
٪۱۰۰	٪۵۷	٪۴۳	٪۰	٪۰	٪۰	ساخت و سازه‌های قدیمی در زیبایی و خاطره‌انگیزی این منظر اثرگذار هستند	
٪۱۰۰	٪۷۰	٪۳۰	٪۰	٪۰	٪۰	خیابان و پوشش گیاهی آن در زیبایی و خاطره‌انگیزی این منظر اثرگذار هستند	عناصر اثرگذار
٪۹۶	٪۵۶	٪۴۲	٪۲	٪۰	٪۰	خانه‌ها و کوچه باغ‌های قدیمی در زیبایی و خاطره‌انگیزی این منظر اثرگذار هستند	
٪۹۳	٪۶۰	٪۳۷	٪۳	٪۰	٪۰	رودخانه در زیبایی و خاطره‌انگیزی منظر اثرگذار است	
٪۸۷	٪۴۳	٪۵۰	٪۷	٪۰	٪۰	تغییر سطح زمین در زیبایی منظر اثرگذار است	
٪۸۸	٪۴۲	٪۵۲	٪۵	٪۱	٪۰	من چنین منظری را به منظرهای دیگر در سطح شهر ترجیح می‌دهم	
٪۷۴	٪۳۴	٪۵۳	٪۱۲	٪۱	٪۰	وقتی به این منظر نگاه می‌کنم احساس شادی به من دست می‌دهد.	
٪۶۷	٪۴۲	٪۴۲	٪۱۴	٪۲	٪۰	این منظر برای من یادآور خاطرات زیادی می‌باشد	تعلق خاطر
٪۵۴	٪۳۱	٪۴۷	٪۲۱	٪۲	٪۰	وقتی از این محیط دور می‌شوم دلم برای چنین مناظری تنگ می‌شود	
٪۵۳	٪۳۵	٪۴۲	٪۲۲	٪۲	٪۰	در این فضا احساس راحتی می‌کنم چون خودم هستم	
٪۳	٪۳۰	٪۲۲	٪۲۶	٪۲۳	٪۰	اصل و نسب من اینجا است	
٪۰	٪۲۷	٪۲۳	٪۲۴	٪۲۶	٪۰	این منطقه برای من مهم است برای اینکه خانواده‌ام اهل اینجا هستند	ریشه‌دار بودن
٪۰	٪۱۷	٪۳۳	٪۲۲	٪۲۸	٪۰	معیشت و کار من وابسته به این منطقه است	
٪۹۷	٪۴۵	٪۵۳	٪۲	٪۰	٪۰	من برای آنچه در آینده بر سر این منظر خواهد آمد اهمیت قائلم	
٪۱۱	٪۲۶	٪۳۰	٪۲۳	٪۲۱	٪۰	من احساس می‌کنم جزئی از این جامعه محلی هستم	روابط اجتماعی
٪۰	٪۲۹	٪۲۱	٪۳۵	٪۱۵	٪۰	در آینده نزدیک تصمیم ندارم که این منطقه را ترک کنم	

در آن با ۶۷٪، وجود حس دل‌تنگی با ۵۴٪ و راحتی با ۵۳٪، با توجه به خاطرات جمعی شکل گرفته در مناظر شهری، بیشترین میزان تأثیر را بر ادراک ذهنی افراد داشته‌اند و نشان دهنده وجود تعلق خاطر نسبت به آن منظر هستند. کرامتی نیز بر همین اساس در تحقیقات خود بر ارتباط مثبت بین منظر و مردم در نتیجه وجود خاطرات جمعی تأکید دارد که سبب حفاظت از منظر می‌گردد. Keramati (2011). در بحث خاطرات جمعی آخرین محوری که بر ادراک ذهنی نسبت به فضا تأثیرگذار است روابط اجتماعی می‌باشد که این امر سبب می‌شود تا آنچه در آینده بر سر منظر می‌آید برای تمام ساکنین با میزان تأثیرگذاری ۹۲٪، دارای اهمیت فراوان باشد. روابط اجتماعی در فضاهایی شکل می‌گیرد که میان مردم تعامل و ارتباط وجود داشته باشد، در این راستا شوارتز نیز نقش فضاهای باز را در بهبود بخشیدن زندگی شهروندان و بالا رفتن امکان ایجاد خاطرات بسیار مهم می‌داند (Schwartz et al. 1982). مقایسه نتایج به دست آمده در نمودار ۳ آورده شده است.

با توجه به نتایج جدول شماره ۲ عناصر و نشانه‌های موجود در منظر نسبت به سایر محورها، بیشترین تأثیر مثبت را بر ادراکات ذهنی باقی می‌گذارند که باغ‌ها، بناها و خیابان‌های قدیمی با پوشش گیاهی خاص خود با میزان ۱۰۰٪ تأثیرگذاری و کوچه باغ‌ها با ۹۶٪، رودخانه با ۹۳٪ مهم‌ترین مؤلفه‌های آن بشمار می‌روند. در این راستا راجل گولد نیز وجود نشانه‌های تاریخی و چوکور توجه به خواست‌های مردم و نشانه‌هایی که در ذهن آن‌ها شکل گرفته است را از جمله مهم‌ترین مسائل برای درک مناظر شهری می‌داند. از دیدگاه بلنگر نیز این مکان‌ها هستند که به عنوان محله‌های تاریخی، می‌توانند مملو از نشانه‌ها باشند که این امر سبب به وجود آمدن خاطرات جمعی می‌گردد که نتیجه آن ایجاد ارزش‌های مشترک است (Belanger. (Rachel et al. 2012) (Chokor. 1990). محور بعدی که مؤلفه‌های آن نقش مؤثری در ادراک منظر ایفا می‌کنند تعلق خاطر می‌باشد که به ترتیب، ترجیح یک منظر خاص به مناظر دیگر با ۸۸٪، احساس شاد بودن در آن با ۷۴٪، یادآوری خاطرات با قرار گرفتن

نمودار ۳. میزان تأثیرگذاری بر ادراک ذهنی

مأخذ: نویسندگان

بحث و نتیجه گیری

در ابتدای تحقیق بنا بر آنچه به عنوان سؤال اصلی مطرح شد، ابتدا شناسایی عوامل ذهنی و ادراکی که باعث ایجاد خاطرات جمعی و ماندگاری آن در عرصه های محیطی می شوند دارای اهمیت می باشد سپس دستیابی به روشی که بتوان از طریق آن عوامل به دست آمده را مورد تجزیه و تحلیل قرارداد تا از آن طریق موضوع خاطره جمعی را به صورت الگویی در طراحی به کار گرفت. برای دستیابی به جواب سؤالات تحقیق، بنابر مطالعات انجام شده به طور کلی خاطرات جمعی به طور مستقیم با چندین عامل در ارتباط است از جمله هویت و فرهنگ، خاطره و زمان، خاطرات اجتماعی، پالیمسست، منظر شهری و عناصر تشکیل دهنده آن. در نظر گرفتن این ارتباطات با توجه به بستری که خاطرات در آن ها شکل گرفته اند منجر به شناسایی عوامل ذهنی و معیارهایی می شود که در ایجاد خاطرات جمعی نقش بسزایی داشته اند. بر این اساس در نظر گرفتن امر خاطرات جمعی در منظر شهری به طور خلاصه دست آوردهایی را به دنبال خواهد داشت که در زیر آورده شده است:

- تعامل هویت انسان با محیط اطراف خود و بالا رفتن میزان مشارکت در هویت بخشی به مکان.
- بالا رفتن قابلیت قرائت متن شهر که احساس امنیت را در فضای شهری بالا می برد.
- آشنا پنداری شهروند با محل سکونت و ایجاد حس مکان.
- بالا رفتن ارزش های مشترک مردم.
- تجربه فعالیت ها و فضاهای مورد دلخواه شهروندان.
- ایجاد مناظری که در ذهن ساکنین شهر از محل سکونتشان باقی می ماند.
- حفظ سنت ها و رسوم گذشته و برقراری ارتباط نسل های جدید با آن ها.
- پیوستگی و تداوم حیات شهری.
- تبدیل شدن خاطرات تاریخی و اجتماعی در فضاهای عمومی و مناظر شهری به مکان های خاطره از طریق نشانه ها.
- در نظر گرفتن نشانه های ذهنی و حسی چون تصاویر،

- صداها، بوها، مزه ها، تجربه های بساوایی (لامسه ای) در طراحی مناظر شهری.
- خوانش راز و رمز تصویر متن گذشته شهر از روی آثار به یادگار مانده.
- توالی تاریخ یک جامعه در منظر شهری به نمایش در می آید.
- قرائت آنچه از گذشته باقی مانده ممکن می شود.
- بر اساس مطالعات انجام شده از آنجا که موضوع تحقیق با ذهنیات افراد سروکار داشته است و از طرفی ادراک ساکنین نقش مهمی در شکل گیری خاطرات جمعی ایفا می کند، از ابزار مصاحبه به همراه عکس استفاده شده است که بر اساس نتایج نقشه ای ذهنی به دست آمد. این نقشه نشان دهنده آن است که عناصر ملموس و ناملموس به صورت مستقیم بر ادراکات مردم نسبت به محیط اطراف خود تأثیر می گذارند. در این میان با توجه با خاطرات بازگو شده توسط ساکنین قدیمی مؤلفه هایی که بیشترین تأثیر را بر ادراکات ذهنی در رابطه با منظر شمیران و خاطرات شکل گرفته در آن داشته اند استخراج شد. با توجه به نتایج، عناصر اثرگذار، تعلق خاطر و ریشه دار بودن به صورت مؤلفه هایی تقسیم بندی شدند که همراه با عکس در اختیار جامعه نمونه قرار گرفت. بر اساس نتایج به دست آمده باغ ها، بناهای قدیمی و خیابان هایی که شواهدی از گذشته هستند بیشترین تأثیر را بر ذهنیات مردم نسبت به خاطره انگیزی منظر شهری داشته اند. هرچه وجود خاطرات جمعی در طول زمان کمرنگ شود، تعلق خاطر به مکان کم می شود و این سبب می گردد تا ساکنین قصد ترک محل زندگی خود را داشته باشند زیرا وجود نشانه هایی که یادآور خاطرات در منظر باشد به مرور از بین رفته است. حضور نشانه هایی که در منظر شهری بیشترین تأثیر را در طول زمان بر ذهنیات باقی می گذارند سبب حفاظت و همچنین خلق فضاهایی می گردد که از درون مردم و خاطرات جمعی آن ها نشأت گرفته است. با توجه به آنچه مورد بررسی قرار گرفت خاطرات جمعی نقش بسزایی در معنا بخشی منظر شهری ایفا می کنند، در واقع درک منظر

هویت، حس مکان و تعلق خاطر به محل سکونت و فضاهای شهری را در هر محل با توجه به شاهدهای آن حفظ کرد، تقویت ساخت یا به وجود آورد.

یادداشت‌ها

- 1- Gordon Cullen
- 2- Kevin Lynch
- 3- Mary Rachel Gould, Rachel E. Silverman
- 4- Boyow A. Chokor
- 5- Belanger
- 6- Anouk
- 7- Huyssen
- 8- Paul Stangl
- 9- Vernacular memori
- 10- Jeffrey K
- 11- Halbwachs
- 12- Jorge Luis Borges
- 13- Mental perception
- 14- Survey
- 15- Mental Map

شهری به عنوان واقعیتهای ذهنی با خاطرات استفاده‌کنندگان از فضا گره خورده است. بدین منظور شناخت تاریخ محله‌ها، حوادث و رویدادهایی که در طول زمان در آن‌ها رخ داده‌اند و همین‌طور مصاحبه با ساکنین محلی و افراد استفاده‌کننده از فضا و روایت خاطرات در جهت حفظ هویت مناظر شهری نقش مهمی ایفا می‌کند. بنابراین افراد در تجربه مستقیم با محیط زندگی خود قرار می‌گیرند و خوانش متن شهر سبب می‌شود تا تصویر ذهنی آن‌ها نسبت به محیط پیرامونشان ارتقا یابد و متن شهر آن قدر تأثیرگذار باشد تا ذهن افراد را به سمت یک خاطره جمعی بکشاند.

در تحقیق حاضر با در نظر گرفتن بعد ادراکی و ذهنی افراد، نشانه‌ها و معیارهای تداعی‌کننده خاطرات جمعی شناسایی شد و ادراک منظر شهری (محله تجریش) از طریق دستیابی به نقشه ذهنی ساکنین مورد بررسی قرار گرفت که از این طریق می‌توان

منابع

- احمدی، ب. ۱۳۷۰. از نشانه‌های تصویری تا متن به سوی نشانه‌شناسی ارتباط دیداری، نشر مرکز، تهران.
- احمدی، ع. ۱۳۹۰. نشانه‌شناسی چشم‌اندازهای فرهنگی؛ راهبردی مفهومی در جغرافیای فرهنگی، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، شماره ۲۹، صص ۱۱-۱.
- امین زاده، ب. ۱۳۸۶. بازشناسی اثر آیین‌های جمعی بر پیکره‌بندی شهر سنتی، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۳۲، صص ۵-۱۳.
- حبیب، ف. ۱۳۸۵. منظر شهری در گذر تاریخ، مجله آبادی (۴۳-۴۸)، سال شانزدهم (جدید) شماره ۱۸، (پیاپی ۵۳).
- حبیبی، م. ۱۳۷۸. حیات واقعه‌ای و خاطرات جمعی، نشریه صفا، سال نهم، شماره ۲۸، صص ۲۱-۱۶.
- حبیبی، م. ۱۳۸۳. صور خیال شهر را پاک کرده‌ایم، نشریه رایانه معماری و ساختمان، شماره ۳، صص ۱۱۷-۱۱۵.
- خسرو خاور، ف. ۱۳۸۳. شهرها و خاطره جمعی، نشریه رایانه معماری و ساختمان، شماره ۳، صص ۱۱۴-۱۱۲.
- دباغ، ا.، مختاباد امرئی، م. ۱۳۸۹. تأویل معماری پسامدرن از منظر نشانه‌شناسی، نشریه هویت شهر، سال پنجم، شماره نهم، پاییز و زمستان، صص ۷۲-۵۹.
- سلطانی، ع.، زرگری مرندی، ا.، نامداریان، ا. ۱۳۹۲. شکل‌گیری، تقویت و مانایی خاطره در فضاهای شهری نمونه موردی محور شهید چمران شیراز، فصلنامه مسکن و محیط روستا، دوره ۳۲، شماره ۱۴۱، بهار، صص ۹۸-۸۷.
- فکوهی، ن. ۱۳۸۳. انسان‌شناسی شهری، چاپ اول، نشر نی، تهران.

کالن، گ. ۱۳۷۱. گزیده منظر شهری، ترجمه منوچهر طبیبیان، چاپ اول، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، تهران

گلکار، ک. ۱۳۸۵. مفهوم منظر شهری، مجله آبادی، سال شانزدهم (جدید)، شماره ۱۸، (پیاپی ۵۳)، صص ۳۸-۴۷

لینچ، ک. ۱۳۷۲. سیمای شهر، ترجمه منوچهر مزینی، مؤسسه انتشارات چاپ دانشگاه تهران، تهران

میرمقتدایی، م. ۱۳۸۸. معیارهای سنجش امکان شکل گیری، ثبت و انتقال خاطرات جمعی در شهر، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۳۷، صص

۵-۱۶

Belanger, A. 2002. Urban space and collective memory: Analysing the various dimensions of the production of memory, *Canadian Journal of Urban Research* 11. 1: pp.69-92

Chokor, B.A. (1990) Urban Landscape and Environmental Quality Preferences in Ibadan, Nigeria : an Exploration, *Landscape and Urban Planning*, 19: pp.263-280

Cottet, M. , Rivière-Honegger, A., Piégay, H 2010. Landscape Perception in Fluvial Ecological Restoration Projects: Contributions and Perspectives for the Implementation of the Landscape European Convention, *Living landscape, The European Landscape Convention in research perspective*, Firenze : Italy, pp. 1-24

Francis, P. Hutchinson, P. J. 2012. Landscapes for peace: A case study of active learning about urban environments and the future, *Futures* 44: pp.24-35

Huysen, A. 1997. The Voids of Berlin, *Cultural Inquiry*, Vol.24

Jeffrey, K., Olick and Joyce Robbins Reviewed 1998. Social Memory Studies: From "Collective Memory" to the Historical Sociology of Mnemonic Practices, *Source: Annual Review of Sociology*, Vol. 24:pp. 105-140

Jinghui, W. 2012. Problems and solutions in the protection of historical urban areas, *Frontiers of Architectural Research* 1: pp. 40-43

Junjira, N., Nopadon, S. 2012. Cultural Landscape, Urban Settlement and Dweller's Perception: A Case Study of a Vernacular Village in Northern Thailand, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 42: pp. 153-158

Kaplan, R., 2007. Employees reactions to nearby nature at their workplace: The wild and the tame, *Landscape and Urban Planning* 82: pp. 17-24

Keramati, M., Ahmadi, S. 2011. Published by Elsevier Ltd, pp. 985-988.

Kincaid, A. 2005. Memory and the City: Urban Renewal and Literary Memoirs in Contemporary Dublin, *College Literature* 32. 2:pp. 16-۴۲

Lefebvre, H. 1991. *The Production of Space*, Oxford, UK: Blackwell.

Norman, B. 2011, *Regional Environmental Governance: Interdisciplinary Perspectives*, *Theoretical Issues, Comparative Designs (REGov)*, *Procedia Social and Behavioral Sciences* 14: pp.193-202

Philip, B., Emma, S. 2014, The power of perceptions: Exploring the role of urban design in cycling behaviours and healthy ageing, *Transportation Research Procedia* 4: pp. 68 – 79

Rachel, M., Rachel E. S. 2013. Stumbling upon history: collective memory and the urban landscape, *Springer Science+Business Media B.V. GeoJournal* 78:pp.791-801

Rossi, A. 1984. *The Architecture of the City*, Cambridge: MIT Press.

Schwartz, B. 1982. "The Social Context of Commemoration: A Study in Collective Memory.

"*Social Forces* 61(2): pp.374-402.

Siewp, W., William 2000. Memories and urban places, *City*, Vol.4, No.2, pp 270-277

Soinia, K., H. Vaaralab and E. Poutaa 2011. "Residents' sense of place and landscape perceptions at the rural-urban interface." *Science Direct*.

Stangl, P. 2008. The Vernacular and the monumental: Memory

and landscape in post-war Berlin. *GeoJournal*, 73(3): pp.245-253.

Sternberg, E. 2000. An Integrative Theory of Urban Design, *Journal of American Planning Association (JAPA)*, Vol.66, No.3, pp.265-278.

Zukin, S. 1997. Whose culture? In R. LeGates & S. Fredrick (Eds.), *The city reader*. London: Routledge, pp. 136-147